

Ainevaldkond SOTSIAALAINED

1. Üldalused

1.1. Sotsiaalvaldkondlik pädevus

Ainevaldkonna õppeainete õpetamise eesmärk põhikoolis on kujundada õpilastes eakohane sotsiaalvaldkondlik pädevus: suutlikkus mõista ühiskonnas toimuvate muutuste põhjusi ja tagajärgi; tunda ning austada inimõigusi ja demokraatiat; vallata teadmisi kodanikuõigustest ja -vastutusest ning käituda nendega kooskõlas; ära tunda kultuurilist eripära; järgida üldtunnustatud käitumisreegleid; olla huvitatud oma kogukonna, rahva, riigi ja maailma arengust; kujundada oma arvamust ning olla aktiivne ja vastutustundlik kodanik; tunda ja kasutada lihtsamaid sotsiaalteaduste uurimismeetodeid; tunda huvi ümbritseva maailma vastu.

1.2. Ainevaldkonna õppeained ja maht

Ainevaldkonna õppeained on ajalugu, ühiskonnaõpetus ja inimeseõpetus. Ajalugu õpitakse alates 5. klassist, inimeseõpetust 2. klassist ning ühiskonnaõpetust 6. klassist.

Õppeaine/klass	2	3	4	5	6	7	8	9	Kokku	PRÕK
Inimeseõpetus	1	1		1	1	1	1		6	
Ajalugu				1	2	2	2	2	9	
Ühiskonnaõpetus					1			2	3	

1.3. Ainevaldkonna kirjeldus ja valdkonnasisene lõiming

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse-tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikmena ning isiksusena.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks vajalikke teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajaloõpetus aitab kaasa teistes õppeainetes õpitava tervikuks sidumisele ning kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmeis, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas ning aitab õpilasel kujuneda sotsiaalselt küpseks ja teovõimeliseks isiksuseks. Inimeseõpetuse üldeesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid ning olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväarsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased sotsiaalse kirjaoskuse: teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused kodanikuidentiteedi ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks ning aktiivse kodaniku kujunemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil väljendada oma tundeid, aktseptida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktseptitud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaatelse mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Kõigi valdkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas.

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning näeb ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Tal on tõhusad oskused ja valmidus ühiskonnaellu sekkuda ning selles osaleda.

Õppesisu käsitluses teeb valiku aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud õpitulemused, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatud.

1.4. Võimalusi valdkonnaüleseks lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks

Sotsiaalainete valdkonna õppeainete õppimise kaudu kujundatakse õpilastes kõiki riiklikus õppekavas kirjeldatud üldpädevusi. Pädevustes eristatava nelja omavahel seotud komponendi – teadmiste, oskuste, väärtushinnangute ning käitumise – kujundamisel on kandev roll õpetajal, kelle väärtushinnangud, suhtlemis- ja sotsiaalsed oskused loovad sobiliku õpikeskkonna ning mõjutavad õpilaste väärtushinnanguid ja käitumist.

Võimalusi üldpädevuste arengu toetamiseks.

Kultuuri- ja väärtuspädevus	suutlikkus hinnata inimsuhteid ja tegevusi üldkehtivate moraalnormide seisukohast; tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga ning nüüdiskultuuri sündmustega; väärtustada loomingut ja kujundada ilumeelt; hinnata üldinimlikke ja ühiskondlikke väärtusi, väärtustada inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust; teadvustada oma väärtushinnanguid
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	suutlikkus ennast teostada; toimida aktiivse, teadliku, abivalmi ja vastutustundliku kodanikuna ning toetada ühiskonna demokraatlikku arengut ja Eesti riiklikku iseseisvust; teada ja järgida ühiskondlikke väärtusi ja norme; austada erinevate keskkondade reegleid ja ühiskondlikku mitmekesisust, religioonide ja rahvuste omapära; teha koostööd teiste inimestega erinevates situatsioonides; aktsepteerida inimeste ja nende

	väärtushinnangute erinevusi ning arvestada neid suhtlemisel
Enesemääratluspädevus	suutlikkus mõista ja hinnata iseennast, oma nõrku ja tugevaid külgi; analüüsida oma käitumist erinevates olukordades; käituda ohutult ja järgida tervislikke eluviise; lahendada suhtlemisprobleeme
Õpipädevus	suutlikkus organiseerida õppekeskkonda individuaalselt ja rühmas ning hankida õppimiseks, hobideks, tervisekäitumiseks ja karjäärivalikuteks vajaminevat teavet; planeerida õppimist ja seda plaani järgida; kasutada õpitut erinevates olukordades ja probleeme lahendades; seostada omandatud teadmisi varemõpituga; analüüsida oma teadmisi ja oskusi, motiveeritust ja enesekindlust ning selle põhjal edasise õppimise vajadusi
Suhtluspädevus	suutlikkus ennast selgelt, asjakohaselt ja viisakalt väljendada nii emakeeles kui ka võõrkeeletes, arvestades olukordi ja mõistes suhtluspartnereid ning suhtlemise turvalisust; ennast esitleda, oma seisukohti esitada ja põhjendada; lugeda ning eristada ja mõista teabe- ja tarbetekste ning ilukirjandust; kirjutada eri liiki tekste, kasutades korrektset viitamist, kohaseid keelevahendeid ja sobivat stiili; väärtustada õigekeelsust ja väljendusrikast keelt ning kokkuleppel põhinevat suhtlemisviisi
Matemaatika-, loodusteaduste ja tehnoloogiaalane pädevus	suutlikkus kasutada matemaatikale omast keelt, sümboleid, meetodeid koolis ja igapäevaelus; suutlikkus kirjeldada ümbritsevat maailma loodusteaduslike mudelite ja mõõtmisvahendite abil ning teha tõendus põhiseid otsuseid; mõista loodusteaduste ja tehnoloogia olulisust ja piiranguid; kasutada uusi tehnoloogiaid eesmärgipäraselt
Ettevõtlikkuspädevus	suutlikkus ideid luua ja ellu viia, kasutades omandatud teadmisi ja oskusi erinevates elu- ja tegevusvaldkondades; näha probleeme ja neis peituvaid võimalusi, aidata kaasa probleemide lahendamisele; seada eesmärke, koostada plaane, neid tutvustada ja ellu viia; korraldada ühistegevusi ja neist osa võtta, näidata algatusvõimet ja vastutada tulemuste eest; reageerida loovalt, uuendusmeelselt ja paindlikult muutustele; võtta arukaid riske; rakendada finantskirjaoskust

Digipädevus	<p>suutlikkus kasutada uuenevat digitehnoloogiat toimetulekuks kiiresti muutuvast ühiskonnas nii õppimisel, kodanikuna tegutsedes kui ka kogukondades suheldes; leida ja säilitada digivahendite abil infot ning hinnata selle asjakohasust ja usaldusväärsust; osaleda digitaalses sisuloomes, sh tekstide, piltide, multimeediumide loomisel ja kasutamisel; kasutada probleemilahenduseks sobivaid digivahendeid ja võtteid, suhelda ja teha koostööd erinevates digikeskkondades; olla teadlik digikeskkonna ohtudest ning osata kaitsta oma privaatsust, isikuandmeid ja digitaalset identiteeti; järgida digikeskkonnas samu moraali- ja väärtuspõhimõtteid nagu igapäevaelus.</p>
--------------------	--

1.4.1. Sotsiaalainete valdkonna lõiming teiste ainevaldkondade ja läbivate teemadega

Sotsiaallained on teiste ainevaldkondadega seotud valdkonnapädevuste kujundamise kaudu.

Keel ja kirjandus	<p>Kujundatakse oskust väljendada end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste. Õpilasi juhatakse kasutama kohaseid keelevahendeid, ainealast sõnavara ja väljendusrikast keelt ning järgima õigekeelsusnõudeid. Tähtsustatakse teksti kriitilise analüüsi oskust, meediakirjaoskust, teabe hankimist, selle kriitilist hindamist, tööde vormistamist ning intellektuaalse omandi kaitset. Sotsiaalainete õppimise kaudu täiendatakse õpilaste teadmisi erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest. Õpilasi suunatakse märkama oma kultuuri ja teiste kultuuride erinevusi ning neist lugu pidama. Juhatakse tähelepanu erinevate suhtluskeskkondade reeglitele ning ühiskondlikule mitmekesisusele. Selgitatakse võõrkeelse algupäraga mõisteid, võõrkeeleoskust arendatakse ka lisamaterjali otsimisel ja mõistmisel.</p>
Matemaatika	<p>Kujundatakse järgmisi oskusi: ajaarvamine; ressursside plaanimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusideid analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust, mõista selle sotsiaalset, kultuurilist ja personaalset tähendust.</p>

Loodusained	Õpitakse mõistma looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist.
Kunstiained	Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist eneseväljendusoskust.
Tehnoloogia	Käsitletavate teemade kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamise kaasaegsust võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetilisel oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada tehnovahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid.
Kehaline kasvatus ja liikumine	Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostööpõhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.
Valikaine: Informaatika	taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas
Läbiv teema: Elukestev õpe ja karjääri kujundamine	Taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi-, elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema sobivaid haridus- ja tööalaseid valikuid.
Läbiv teema: Keskkond ja jätkusuutlik areng	Taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustades jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele.
Läbiv teema: Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele.
Läbiv teema: Kultuuriline identiteet	Taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja

	käitumislaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis.
Läbiv teema: Teabekeskond ja meediakasutus	Taotletakse õpilase kujunemist teadlikuks ja analüüsivaks inimeseks, kes tajub ja teadvustab adekvaatselt ümbritsevat teabekeskonda, suudab meediamaaailma sisu ja allikaid kriitiliselt analüüsida ja kasutada, tunnustab autorlust, oskab luua kvaliteetset meediasisu, arvestades oma eesmärke ja ühiskonnas omaksvõetud suhtlemise norme, ning toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskonnas.
Läbiv teema: Tehnoloogia ja innovatsioon	taotletakse õpilase kujunemist uuendusaltiks ja nüüdisaegseid tehnoloogiaid eesmärgipäraselt kasutada oskavaks inimeseks, kes tuleb toime kiiresti muutuvast tehnoloogilises elu-, õpi- ja töökeskkonnas
Läbiv teema: Tervis ja ohutus	Taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele.
Läbiv teema: Väärtused ja kõlblus	Taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

1.5. Õppetegevuse kavandamise ja korraldamise põhimõtted

Õppe- ja kasvatustöö peamiseks vormiks on enamasti tund, kuid õppetöö võib toimuda ka teistes õppevormides: paaritund, projektitöö, õppepäev, iseseisev töö.

Õppetunniks loetakse tundi, milles toimub juhendatud õpe. Õppetund võib toimuda kooli ruumides, kooli territooriumil, linnaruumi erinevates õpipaikades ja osaledes programmis Pärnu linn kui õpikeskus. Õppekäigud kavandatakse õpetaja töökavas.

Kooli lõpetamise tingimuseks on, et õpilane sooritab kolmandas kooliastmes loovtöö.

Distantsõpet korraldatakse koolis vajaduspõhiselt kriisiolukordades või haiguspuhangute ajal.

Distantsõppe korraldus on kirjeldatud kooli kodukorras.

1.6. Hindamise põhimõtted

Hindamise põhiülesanne on toetada õpilase arengut, et kujuneks positiivne minapilt ja adekvaatne enesehinnang. Hinnatakse õpilase teadmisi ja oskusi suuliste vastuste, sh esituste

ning kirjalike tööde alusel, arvestades teadmiste ja oskuste vastavust ainekavades taotletavatele õpitulemustele ning õpilase individuaalseid iseärasusi ja mõtlemise arengut. Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid parandatakse ka õigekirjavead, mida hindamisel ei arvestata.

Õpitulemusi hinnates kasutatakse mitmekesiseid ja õpitulemustega vastavuses olevaid vorme, mis sisaldavad suulisi, kirjalikke ja praktilisi ülesandeid. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanuselisi iseärasusi, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Praktiliste tööde puhul hinnatakse mitte ainult tulemust, vaid ka protsessi kulgu.

Suuliste ja kirjalike ülesannete puhul õpilane:

- 1) selgitab ning kirjeldab mõistete sisu ja nendevahelisi seoseid;
- 2) selgitab oma arvamusi, hinnanguid, seisukohti ja suhtumisi, seostades neid omandatud teadmistega;
- 3) eristab, rühmitab, võrdleb ja analüüsib olukordi, seisundeid, tegevusi ning tunnuseid lähtuvalt õpitulemustest;
- 4) demonstreerib faktide, mõistete ning seaduspärasuste tundmist, lähtudes õpiülesannete sisust.

Praktiliste ülesannete puhul õpilane:

- 1) rakendab õpituatsioonis teoreetilisi teadmisi praktiliselt;
- 2) demonstreerib õpitulemustes määratud oskusi õpituatsioonis;
- 3) kirjeldab õpitulemustes määratud teadmiste ja oskuste rakendamist igapäevaelus.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust.

Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõendus põhiste argumentidega vastata.

Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittedumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

1.7. Õppekeskkonna kujundamise põhimõtted

Tegevused õpilaste individuaalseks arenguks, õpetajate koostööks ja õppekava rakendamiseks.

Üldpädevuste kujundamiseks ja õpikeskkonna mitmekesistamiseks korraldab kool erinevaid ülekoollisi ja üleriigilisi tegevusi:

- 1) koolisisesed õppepäevad;
- 2) ainetunnid Pärnu Muuseumides ning teistes Eestimaa muuseumides
- 3) lõimitud temaatilised ainepäevad;
- 4) lõimitud tegevuskavad eesti õppekeele klassides ;
- 5) avatud tunnid õpetajatele, kogemuste vahetamine kolleegilt kolleegile;
- 6) õppekäigud, mis toetavad ainevaldkonnaüleste pädevuste kujunemist;
- 7) loovtööde ülevaateüritused (näitused, esitlused);
- 8) vilistlaste karjääritunnid, ühisüritused vanematega;
- 9) huviringid;
- 10) koostöö teiste partneritega;
- 11) osalemine piirkondlikel aineolümpiaadidel ja konkurssidel

Klassiväline õppimine on õppeprotsessi osa.

Õppekavavälise õppe või tegevuse arvestamisel loetakse tulemused samaväärseks kooli õppekava läbimisel saavutatud õpitulemustega.

2. Ainekavad

2.1. INIMESEÕPETUS

2.1.1. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamusevalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäeva eluga seonduvalt, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäeva elu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisnormid jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile mina-käsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

2.1.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

<p>I KOOLIASTE</p>	<p>3. klassi lõpetaja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku. 2. Väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse. 3. Mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel. 4. Teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused. 5. Mõistab üldtunnustatud käitumisharjumuste ja seaduste järgimise vajalikkust. 6. Tunneb liiklusreegleid. 7. Teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust. 8. Märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi. 9. Mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust. 10. Teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida. 11. Teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana. 12. Suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse. 13. Oskab oma tervist hoida. 14. Teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest. 15. Oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist. 16. Oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi. 17. Teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana. 18. Mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles
<p>II KOOLIASTE</p>	<p>6. klassi lõpetaja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist. 2. Väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv.

	<p>3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust.</p> <p>4. On loov ja ettevõtlik.</p> <p>5. On iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest.</p> <p>6. Kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatena.</p> <p>7. Teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid.</p> <p>8. Mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärgi.</p> <p>9. Teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust.</p> <p>10. Mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest.</p> <p>11. Mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust.</p> <p>12. Teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida.</p> <p>13. Väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele.</p> <p>14. Teab, mis on riskikäitumine, teab riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärgi.</p> <p>15. Mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.</p>
<p>III KOOLIASTE</p>	<p>Põhikoolilõpetaja:</p> <p>1. Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.</p> <p>2. Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas.</p> <p>3. Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.</p> <p>4. Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.</p> <p>5. On loov ja ettevõtlik.</p> <p>6. Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.</p> <p>7. Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.</p> <p>8. Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.</p> <p>9. Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.</p> <p>10. Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.</p> <p>11. Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.</p> <p>12. Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.</p>

	<p>13. Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.</p> <p>14. Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.</p>
--	--

2.1.3. Õpitulemused

I kooliaste

2. klass

Õpitulemused

- 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- 2) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümboolikat;
- 3) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;
- 4) teab, kes on Eesti Vabariigi president;
- 5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 6) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- 7) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 8) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- 9) sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega;
- 10) seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega;
- 11) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi;
- 12) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 13) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;
- 14) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 15) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 16) demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 17) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid;
- 18) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 19) märkab liiklusohutikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;

Õppesisu

Mina

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab oma väärtusi, huve ja tegevusi, mida talle meeldib teha;
- 2) teab, mille poolest sarnanevad ja eristuvad erinevad sugupoole;
- 3) nimetab, mille poolest ta sarnaneb teistega ja erineb teistest;
- 4) väärtustab iseennast ja teisi;
- 5) mõistab viisaka käitumise vajalikkust.

Õppesisu

Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine. Positiivne suhtumine endasse ja teisesse. Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes. Minu erinevused teistest inimestest ja sarnasused nendega. Sallivus.

Mina ja tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab, kuidas oma tervise eest hoolitseda;
- 2) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 3) teab, et haigused on nakkuslikud;
- 4) teab, et ravimeid võetakse siis, kui ollakse haige, ning et ravimid võivad olla inimese tervisele ohtlikud;
- 5) mõistab ja kirjeldab tervise hoidmise viise: mitmekesine toit, uni ja puhkus ning liikumine ja sport;
- 6) demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid ja abi saamise võimalusi (nt haav, kukkumine, põletus);
- 7) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.

Õppesisu

Tervis. Terve ja haige inimene. Tervise eest hoolitsemine. Ravimid. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, keheline aktiivsus. Abi saamise võimalused. Vajadusel abi kutsumine. Esmaabi.

Mina ja minu pere

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus;
- 2) toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 3) kirjeldab, mille poolest perekonnad erinevad ja sarnanevad;
- 4) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;
- 5) väärtustab toetavaid peresuhteid ja kodu.

Õppesisu

Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid. Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine. Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähikümbruses. Ohud kodus ja kodukümbruses.

Mina: aeg ja asjad

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) eristab, mis on aja kulg ja seis;
- 2) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- 3) oskab koostada oma päevakava, väärtustades aktiivset vaba aja veetmist;
- 4) väärtustab oma tegevusi, mis on positiivsete tunnete tekkimise allikaks;
- 5) selgitab asjade väärtust;
- 6) oskab eristada oma ja võõrast asja ning mõistab, et võõrast asja ei tohi loata võtta.

Õppesisu

Mina: aeg ja aja planeerimine. Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvide ja võimetega. Täpsus, lubadused, vastutus. Minu oma, tema oma, meie oma. Asja väärtus ja hind. Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas. Erinevad meeled oma õpitegevuse ja vaba aja tegevuse kavandamisel.

Mina ja Eesti

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) tunneb ära Eesti Vabariigi lipu ja vapi;
- 2) oskab nimetada Eesti Vabariigi pealinna;
- 3) teab, kes on Eesti president;
- 4) leiab Eesti kaardilt kodukoha;
- 5) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- 6) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 7) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 8) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 9) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja.

Õppesisu

Eesti - minu kodumaa. Kodukoht. Eesti pealinn. Eesti Vabariigi sünnipäev. Eesti president. Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid. Rahvakalendri tähtpäevad. Kodukoha inimeste tavad ja kombed. Oma klassi tavad. Sallivus erinevustesse. Enda roll tavade ja kommete hoidja ja kandjana.

3. klass

Õpitulemused

- 1) loetleb erinevaid teabeallikaid;
- 2) leiab infot erinevatest allikatest;
- 3) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;
- 4) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;
- 5) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;
- 6) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;
- 7) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust;
- 8) teab, et vägivaldal on eri vormid;
- 9) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 10) teab abi saamise võimalusi inimväarikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;
- 11) demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalda korral;
- 12) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 13) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja;
- 14) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 15) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 16) toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;
- 17) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- 18) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;
- 19) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;

- 20) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi;
- 21) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;
- 22) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

Õppesisu

Mina

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) väärtustab igaühe individuaalsust seoses välimuse, huvide ja tugevustega;
- 2) väärtustab inimese õigust olla erinev;
- 3) selgitab endasse positiivse suhtumise tähtsust;
- 4) nimetab enda õigusi ja kohustusi;
- 5) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused.

Õppesisu

Mina. Igaühe individuaalsus ja väärtuslikkus. Mina ja endasse suhtumine. Lapse õigused ja kohustused.

Mina ja tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab seoseid tervise hoidmise viiside vahel: mitmekesine toitumine, uni ja puhkus ning liikumine;
- 2) eristab vaimset ja füüsilist tervist;
- 3) kirjeldab olukordi ja toob näiteid, kuidas keelduda ja hoiduda tegevusest, mis kahjustab tema tervist;
- 4) nimetab, kelle poole pöörduda erinevate murede korral;
- 5) väärtustab tervislikku eluviisi.

Õppesisu

Vaimne ja füüsiline tervis. Tervislik eluviis. Ohud tervisele ja toimetulek olukorras.

Mina ja meie.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) nimetab inimese eluks olulisi vajadusi ja võrdleb enda vajadusi teiste omadega;
- 2) kirjeldab omadusi, mis peavad olema heal sõbral, hindab ennast nende omaduste järgi;
- 3) väärtustab sõprust;
- 4) teab, kuidas olla hea kaaslane ning kuidas teha koostööd;
- 5) eristab enda head ja halba käitumist;
- 6) kirjeldab oma käitumise tagajärgi ning annab neile hinnangu;
- 7) väärtustab leppimise ja vabandamise tähtsust inimsuhetes;
- 8) nimetab ja kirjeldab inimeste erinevaid tundeid ning toob näiteid olukordadest, kus need tekivad, leiab erinevaid viise nendega toimetulekuks;
- 9) demonstreerib õpisisu olukorras, kuidas keelduda ennastkahjustavast tegevusest;

- 10) teab abi saamise võimalusi kiusamise ja vägivalda korral;
- 11) mõistab, et kiusamine ja vägivald ei ole aktsepteeritud ja lubatud käitumine;
- 12) kirjeldab oma sõnadega, mida tähendavad vastustundlikkus ja südametunnistus;
- 13) väärtustab üksteise eest hoolitsemist ja üksteise abistamist;
- 14) nimetab üldtunnustatud käitumisreegleid ja põhjendab nende vajalikkust;
- 15) teab liiklusreegleid, mis tagavad tema turvalisuse, ning kirjeldab, kuidas käituda liikluses turvaliselt;
- 16) eristab tööd ja mängu;
- 17) selgitab enda õppimise eesmärgid ning toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus paremini hakkama saada;
- 18) teab tegureid, mis soodustavad või takistavad keskendumist õppimisel;
- 19) väärtustab lubadustest kinnipidamist ja vastutust.

Õppesisu

Minu ja teiste vajadused. Sõbrad ja sõpruse hoidmine. Sallivus. Üksteise eest hoolitsemine ja teiste abistamine.

Ausus ja õiglus. Leppimine. Vabandamine. Oma muredest rääkimine ja tunnete väljendamine. Oskus panna end teise inimese olukorda. Keeldumine kahjulikust tegevusest.

Minu hea ja halb käitumine. Südametunnistus. Käitumisreeglid. Minu käitumise mõju ja tagajärjed.

Liiklusreeglid. Mäng ja töö. Õppimine. Kohusetunne ja vastutus. Meeskonnatöö. Tööjaotus.

Mina: teave ja asjad

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab eri meeltega tajutavaid teabeallikaid;
- 2) selgitab, kuidas reklaamid võivad mõjutada inimeste käitumist ja otsuseid ning turvalist käitumist meediakeskkonnas;
- 3) teab, et raha eest saab osta asju ja teenuseid ning et raha teenitakse tööga;
- 4) mõistab oma vastutust asjade hoidmisel ja laenamisel;
- 5) selgitab, milleks kasutatakse raha ning mis on raha teenimine, hoidmine, kulutamine ja laenamine;
- 6) kirjeldab, milliseid vajadusi tuleb arvestada taskuraha kulutades ja säästes.

Õppesisu

Teave ja teabeallikad ning nende kasutamine. Reklaami mõju. Turvaline käitumine meediakeskkonnas.

Raha. Raha teenimine, kulutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste planeerimine.

Mina ja Eesti

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) selgitab skeemi järgi haldusüksuste seoseid oma kodukohas;
- 2) leiab Euroopa kaardilt Eesti ja tema naaberriigid;
- 3) nimetab Eesti rahvuslikke ja riiklikke sümboleid;
- 4) kirjeldab Eestis elavate rahvuste tavasid ja kombeid ning austab neid;

5) väärtustab oma kodumaad.

Õppesisu

Küla, vald, linn, maakond. Eesti teiste riikide seas. Naaberriigid.

Eesti Vabariigi ja kodukoha sümbolid. Erinevate rahvaste tavad ja kombed. Sallivus.

Praktilised tööd ja kodukohaga seotud näited

II kooliaste

II kooliastmes käsitletakse tervise ja suhtlemise teemasid, sealhulgas murdeiga ja kehalised muutused, turvalisus ja riskikäitumine, haigused ja esmaabi, konfliktid ja probleemilahendus, positiivne mõtlemine.

5. klass

Õpitulemused

- 1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist;
- 2) teab, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
- 3) teab, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;
- 4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb;
- 5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- 6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi;
- 7) teab murdeas toimuvatest muutustest;
- 8) mõistab inimeste erivajadusi;
- 9) teab erinevast arengutempost murdeas;
- 10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 11) mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi;
- 12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
- 13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- 14) teab, et kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
- 15) teab, et otsused võivad viia erinevate tagajärgedeni;
- 16) teab, et tal on õigus öelda „ei“;
- 17) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid;
- 18) teab, kuidas turvalisest suhelda igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme;
- 19) selgitab konflikti häid ja halbu külgi ja kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid lahendusviise;
- 20) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
- 21) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- 22) lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;

Õppesisu

Tervis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab füüsilist, vaimset ja sotsiaalset tervist ning selgitab tervise olemust nendest

mõistetest lähtuvalt;

- 2) teab enda põhilisi tervisenäitajaid ning oskab mõõta ja hinnata kehakaalu, kehapikkust, kehatemperatuuri ning pulsisagedust;
- 3) nimetab tervist tugevdavaid ja tervist kahjustavaid tegevusi ning selgitab nende mõju inimese füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 4) kirjeldab üldisi stressi tunnuseid ja stressiga toimetuleku võimalusi.

Õppesisu

Tervise olemus: füüsiline, vaimne ja sotsiaalne tervis. Tervisenäitajad. Tervist mõjutavad tegurid.

Hea ja halb stress. Keha reaktsioonid stressile. Pingete maandamise võimalused.

Tervislik eluviis

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) oskab eristada tervislikke ja mittetervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 2) kirjeldab tervisliku toitumise põhimõtteid ning väärtustab neid;
- 3) teab kehalise tegevuse mõju oma tervisele ja toob selle kohta näiteid;
- 4) oskab plaanida oma päevakava, lähtudes tervisliku eluviisi komponentidest;
- 5) väärtustab tervislikku eluviisi.

Õppesisu

Tervisliku eluviisi komponendid. Tervislik toitumine. Tervisliku toitumise põhimõtted. Toitumist mõjutavad tegurid.

Kehalise aktiivsuse vormid ja põhimõtted. Päevakava ning töö ja puhkuse vaheldumine. Uni.

Murdeiga ja kehalised muutused

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab murdeiga inimese elukaare osana ning murdeas toimuvaid muutusi seoses keha ning tunnetega;
- 2) aktseptib oma kehalisi muutusi ja teab, kuidas oma keha eest hoolitseda;
- 3) teab, et murdeiga on varieeruv ning igapäev on oma arengutempo;
- 4) teab suguküpsuse tunnuseid ja esmaste sugutunnuste seost soojätkamisega.

Õppesisu

Murdeiga inimese elukaares. Kehalised ja emotsionaalsed muutused murdeas. Kehaliste muutuste erinev tempo murdeas. Suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine.

Suguline küpsus ja soojätkamine.

Turvalisus ja riskikäitumine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusjuhtumeid;
- 2) selgitab, miks on liikluseeskiri kohustuslik kõigile, ning kirjeldab, kuidas seda järgida;
- 3) teab, et õnnetuse korral ei tohi enda elu ohtu seada, ning oskab abi kutsuda;
- 4) mõistab meedia kaudu suhtlemisel ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust

oma sõnade ja tegude eest;

5) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas kasutada tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi tubaka, alkoholi ning teiste uimastitega seotud olukordades: emotsioonidega toimetulek, enesetunnetus, kriitiline mõtlemine, probleemide lahendamine ja suhtlusoskus;

6) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;

7) väärtustab turvalisust ja ohutut käitumist.

Õppesisu

Turvaline ning ohutu käitumine koolis, kodus ja õues. Eakaaslaste ning meedia mõju tervise ja

ohukäitumise valikud tehes; iseenda vastutus. Vahendatud suhtlemine.

Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused uimastitega seotud situatsioonides. Valikud ja vastutus seoses uimastitega. Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seonduvad

riskid tervisele.

Haigused ja esmaabi

Õpitulemused

Õpilane:

1) oskab kirjeldada, kuidas hoida ära levinumaid nakkus- ja mittenakkushaigusi;

2) teab, mis on HIV ja AIDS ning kuidas ennast kaitsta HIViga nakatumise eest;

3) kirjeldab, kuidas hoida ära õnnetusjuhtumeid ning kuidas ennast ja teisi abistada õnnetusjuhtumite korral;

4) teab, kuidas ohuolukorras turvalistelt käituda ja abi kutsuda, ning demonstreerib õpituatsioonis lihtsamaid esmaabivõtteid (nt kõhuvalu, külmumine, luumurd, minestamine, nihestus, peapõrutus, palavik, päikesepiste jm);

5) nimetab esmaabivahendeid ja kirjeldab, kuidas neid kasutada.

Õppesisu

Levinumad laste ja noorte haigused. Nakkus- ja mittenakkushaigused. Haigustest hoidumine. HIV, selle levikuteed ja sellest hoidumise võimalused. AIDS.

Esmaabi põhimõtted. Esmaabi erinevates olukordades. Käitumine õnnetusjuhtumi korral.

Keskkond ja tervis

Õpitulemused

Õpilane:

1) kirjeldab tervislikku elukeskkonda, lähtudes oma kodukoha loodus- ja tehiskeskkonnast;

2) toob näiteid tegurite kohta, mis mõjutavad elukeskkonna turvalisust ja tervislikkust;

3) kirjeldab õpikeskkonna mõju õpilase õpitulemustele.

Õppesisu

Tervislik elukeskkond. Tervislik õpikeskkond. Tervis heaolu tagajana.

Praktiliste tööde loetelu 5. klassis

Praktiliste tööde eesmärk on:

- seostada õpitav igapäevaeluga;
- arendada õpilaste sotsiaalseid, enesekohaseid ja koostööoskusi;
- toetada tervise- ja ohutusalast teadlikkust;
- kujundada vastutustundlikke hoiakuid ja väärtusi.

Praktilisi töid kasutatakse nii õppetegevuse osana kui ka hindamisel, arvestades õpilase arengut, protsessi ja tulemust.

Teema	Praktiline töö	Õpitulemustega seos
Tervis (füüsiline, vaimne, sotsiaalne)	Minu tervisepäevik	Õpilane kirjeldab tervise olemust ja tervist mõjutavaid tegureid
	Tervise mõjutajate plakat	Õpilane nimetab tervist tugevdavaid ja kahjustavaid tegevusi
Stress ja toimetulek	Stressiolukordade kaart	Õpilane kirjeldab stressi tunnuseid ja toimetulekuvõimalusi
Tervislik eluviis	„Tervislik või mittetervislik?“ olukorraanalüüs	Õpilane eristab tervislikke ja mittetervislikke otsuseid
	Minu tervislik päevakava	Õpilane planeerib oma päevakava, arvestades tervisliku eluviisi põhimõtteid
Toitumine	Reklaamlehtedest toiduainete leidmine, välja lõikamine ja püramiidis õigele kogale paigutamine	Õpilane teab tervisliku toitumise põhitõdesid
Murdeiga ja kehalised muutused	Murdeea müüdid ja faktid	Õpilane kirjeldab murdeea toimuvaid muutusi ja nende varieeruvust
	Minu tugevused	Õpilane väärtustab iseennast ja aktsepteerib kehalisi muutusi
Turvalisus ja riskikäitumine	Ohukaart (kool, kodu, õues)	Õpilane kirjeldab olukordi, kus saab ära hoida õnnetusi
	Meedia mõju analüüs	Õpilane selgitab meedia mõju otsustele ja käitumisele
Uimastid ja enesekehtestamine	Tagajärgede ring	Õpilane kirjeldab uimastite kahjulikku mõju tervisele
	„Ei“ ütlemise rollimäng	Õpilane demonstreerib kehtestavat käitumist
Haigused ja esmaabi	Haiguste ennetamise juhend	Õpilane kirjeldab haiguste ennetamise võimalusi
	Esmaabi rollimäng	Õpilane demonstreerib esmaabivõtteid ja abi kutsumist
Keskkond ja tervis	Tervislik elukeskkond minu ümber	Õpilane kirjeldab elukeskkonna mõju tervisele

	Minu õpikeskkonna analüüs	Õpilane selgitab õpikeskkonna mõju õpitulemustele
Ettevõtlikkus ja algatus	Väike terviseprojekt	Õpilane mõistab oma võimalusi algatada ja ellu viia ühistegevusi

6. klass

Õpitulemused

- 1) toob näiteid meediaga seotud ohtudest ja selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele;
- 2) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias;
- 3) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud;
- 4) teab, mis on eelarvamused ja nende mõjust igapäevaelust ;
- 5) mõistab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid;
- 6) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);
- 7) teab, kuidas oma käitumisega ennetada haigestumist;
- 8) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
- 9) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
- 10) selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
- 11) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi;
- 12) teab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
- 13) suudab keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

Õppesisu

Suhtlemine

Mina ja suhtlemine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) analüüsib enda iseloomujooni ja -omadusi, väärtustades endas positiivset;
- 2) mõistab enesehinnangut mõjutavaid tegureid ja enesehinnangu kujunemist;
- 3) mõistab enesekontrolli olemust ning demonstreerib õpituatsioonis oma käitumise kontrolli.

Õppesisu

Enesesse uskumine. Enesehinnang. Eneseanalüüs. Enesekontroll. Oma väärtuste selgitamine.

Suhtlemine teistega

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab suhtlemise olemust ning väärtustab tõhusate suhtlusoskuste vajalikkust;
- 2) kirjeldab erinevaid mitteverbaalseid suhtlusvahendeid ning nende mõju verbaalsele

suhtlemisele;

- 3) demonstreerib õpituatsioonis aktiivse kuulamise jt tõhusa suhtlemise võtteid;
- 4) mõistab eneseavamise mõju suhtlemisele ning demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatilisel ja suhteid tugevdavalt väljendada;
- 5) teadvustab eelarvamuste mõju suhtlemisele ja toob näiteid eelarvamuste mõju kohta igapäevasuhtluses;
- 6) eristab ning kirjeldab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumiste mõju suhetele;
- 7) teab, et ei ütlemine on oma õiguste eest seismine, ning demonstreerib õpituatsioonis kehtestava käitumise võtteid.

Õppesisu

Suhtlemise komponendid. Verbaalne ja mitteverbaalne suhtlemine. Aktiivne kuulamine. Tunnete väljendamine. Eneseavamine. Eelarvamused. Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine. Ei ütlemine ennast ja teisi kahjustava käitumise puhul.

Suhted teistega

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) kirjeldab tõhusate sotsiaalsete oskuste (üksteise aitamise, jagamise, koostöö ja hoolitsemise) toimimist igapäevaelus;
- 2) oskab abi pakkuda ning teistelt abi vastu võtta;
- 3) väärtustab hoolivust, sallivust, koostööd ja üksteise abistamist;
- 4) demonstreerib õpituatsioonis oskust näha olukorda teise isiku vaatenurgast ning väärtustab empaatilist suhtlemist;
- 6) väärtustab sõprust kui vastastikuse usalduse ja toetuse allikat;
- 7) kirjeldab kaaslaste mõju ja survet otsustele, mõistab otsuste tagajärgi;
- 8) mõistab isiku iseärasusi, teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi;
- 9) nimetab ning väärtustab enda ja teiste positiivseid omadusi ning teadvustab soolisi erinevusi ja inimeste erivajadusi.

Õppesisu

Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine. Sallivus enda ja teiste vastu. Hoolivus. Sõprussuhted. Usaldus suhetes. Empaatia. Vastutus suhetes.

Kaaslaste mõju ja surve.

Erinevuste ja mitmekesisuse väärtustamine. Isikute iseärasused. Soolised erinevused.

Erivajadustega inimesed.

Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine.

Otsustamine ja konfliktid ning probleemilahendus

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab probleemide erinevaid lahendusviise ja oskab neid õpituatsioonis kasutada;
- 2) kirjeldab erinevate lahendusviiside puudusi ja eeliseid ning mõistab nende tagajärgi;
- 3) selgitab ja kirjeldab eri situatsioonidesse sobiva parima käitumisviisi valikut;
- 4) selgitab konflikti häid ja halbu külgi ning aktsepteerib konflikte kui osa elust;

5) teab konfliktide lahendamise tõhusaid viise ja demonstreerib neid õpituatsioonis.

Õppesisu

Otsustamine ja probleemide lahendamine. Erinevate käitumisviiside leidmine probleeme lahendades. Tagajärgede arvestamine probleemilahenduses. Vastutus otsustamisel. Konfliktide olemus ja põhjused. Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise teed.

Positiivne mõtlemine

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) nimetab ja väärtustab enda ning teiste positiivseid omadusi;
- 2) väärtustab positiivset mõtlemist.

Õppesisu

Positiivne mõtlemine. Positiivsed jooned ja omadused endas ning teistes, nende märkamine

Praktiliste tööde loetelu 6. klassi inimeseõpetus

Käesolev lisa täpsustab 6. klassi inimeseõpetuse õppeaines rakendatavaid praktilisi töid, mille eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete, enesekohaste ja tervisealaste oskuste arengut.

Praktilised tööd aitavad kujundada:

- positiivset enesehinnangut;
- tõhusaid suhtlemisoskusi;
- turvalist ja terviseteadlikku käitumist;
- oskust teha vastutustundlikke valikuid.

Teema	Praktiline töö	Õpitulemustega seos
Enesetunnetus ja enesehinnang	Minu tugevused ja arengukohad	Õpilane analüüsib ennast ja väärtustab positiivseid omadusi
Suhtlemine ja koostöö	Aktiivse kuulamise harjutus	Õpilane demonstreerib tõhusa suhtlemise võtteid
	Kehtestav, agressiivne ja alistuv käitumine (rollimäng)	Õpilane eristab ja kasutab sobivaid käitumisviise
Suhted ja sallivus	Minu ja teiste erinevused	Õpilane väärtustab inimeste mitmekesisust
Otsustamine ja probleemilahendus	Probleemi lahendamise sammud	Õpilane leiab ja võrdleb erinevaid lahendusviise
Konfliktid	Konflikti lahendamise rollimäng	Õpilane kasutab tõhusaid konfliktide lahendamise viise
Turvalisus ja riskikäitumine	Ohuolukordade analüüs	Õpilane toob näiteid riskikäitumisest ja selle vältimisest
Uimastid ja enesekehtestamine	„Ei“ ütlemise harjutus	Õpilane demonstreerib keeldumisoskust
Tervis ja heaolu	Minu tervisekäitumise analüüs	Õpilane seostab käitumist tervisenäitajatega
Abi otsimine ja pakkumine	Kust saab abi?	Õpilane teab abi saamise võimalusi

III kooliaste

III kooliastmes käsitletakse inimese arengu, turvalisuse, tervise- ja riskikäitumisega seotud teemasid, sh inimese areng ja murdeiga, inimene ja rühm, suhted ja seksuaalsus ning inimene, valikud ja õnn.

7. klass

Õpitulemused

- 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
- 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast;
- 3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
- 4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- 5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
- 6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
- 7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel;
- 8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
- 9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
- 10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
- 11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpisisituatsioonis toimetulekut rühma survega;
- 12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;
- 13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
- 14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- 15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
- 16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- 17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- 18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvormi ja põhjust, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
- 19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- 20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
- 21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
- 22) demonstreerib õpisisituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- 23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
- 24) analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 25) toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- 26) analüüsib enda terviseseisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;

- 27) analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- 28) analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 29) toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;
- 30) analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 31) analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- 32) demonstreerib õpitu olukorras esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi;
- 33) toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;
- 34) analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.

Õppesisu

Inimese areng ja murdeiga

Inimese areng erinevates arenguvaldkondades ja erinevatel arenguperioodidel toetab teadlike (k a terviseteadlike) otsuste tegemist eaperioodi arenguülesannete täitmisel.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel.
- Mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas.

Inimene, valikud, õnn

Eneseregulatsiooni oskuste ja õpioskuste arendamine turvalisuse ja heaolu allikana.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse.
- On loov ja ettevõtlik.

Inimene ja rühm

Inimene on sotsiaalne olend ning teeb koostööd erinevate inimestega erinevates rühmades, säilitades samal ajal sõltumatuse.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus.
- Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena.

- On loov ja ettevõtlik
- Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

Inimese teaduspõhised teadmised oskused ja hoiakud toetavad tema heaolu ja tervisekäitumist isiklikul ja ühiskonna tasandil.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist.
- Teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega.

Praktiliste tööde loetelu 7. klassi inimeseõpetus

Teemablokk	Praktiline tegevus	Tegevuse kirjeldus
Inimese elukaar ja pärilikkus	Minu senine arengukäik (elukaar)	Õpilane kirjeldab 10–15 olulist sündmust oma elust, asetab need ajalisse järjekorda ja kujutab visuaalselt (kaar, trepp, ajaskaala).
	Mõistekaart: pärilikkus vs keskkond	Paaritöö: omaduste liigitamine pärilikkuse, keskkonna ja inimese enda valikute järgi.
	Elukaaremäng	Rühmades mõeldakse elukaare etappidele iseloomustav moto ja esitletakse seda teistele, kes arvavad etapi ära.
Murdeiga – kehalised ja psühhosotsiaalsed muutused	Võrdlustabel murdeea kohta	Individuaalne töö: murdeea muutused üldiselt, tüdrukutel ja poistel usaldusväärsete allikate põhjal.
	Primaarsed ja sekundaarsed sootunnused	Murdeega seotud kehaliste muutuste kujutamine ja selgitamine korrektset anatoomilist keelekasutust järgides.
	Videotöölehed (Amaze.org / digiõpik)	Lühivideote vaatamine puberteedi teemal, töölehtede täitmine ja arutelu klassiga.
Mina-pilt ja enesehinnang	„See olen mina“ + Johari aken	Kirjutus- ja paaritöö: kirjeldava ja hinnangulise mina eristamine ning Johari akna analüüs.
	Komplimentide tegevus	Kaaslaste positiivsete omaduste märkamine ja sõnastamine toetavas rühmategevuses.
	Isiklik enesearengu plaan	Õpilane seab isikliku eesmärgi S.M.A.R.T.-põhimõttel ja kavandab sammud selle saavutamiseks.

Eneseregulatsioon ja otsustamine	Otsusepuu: minu valik, minu vastutus	Eluliste olukordade analüüs (nt rühmasurve, kiusamine, terviseriskid) ja võimalike valikute seostamine tagajärgedega.
	Probleemi lahendamise ülesanne	Õpilane kirjeldab ühe isikliku probleemi ja valib sobiva enesekasvatuse võtte selle lahendamiseks.
Inimene ja rühm	Rühmadünaamika analüüs	Rühmatöö: erinevate rühmade, normide, rollide ja õiguste-kohustuste analüüsimine.
	Mini-stseenid rühmasurvest	Dramatiseeritud olukorrad, kus harjutatakse toimetulekut rühma survega ennast või teisi kahjustavas olukorras.
Vaimne heaolu ja PERMA	PERMA-mudeli projekt	Rühmatöö: kooli või klassi heaolu mõjutavate tegurite kaardistamine ja heaolu toetavate tegevuste kavandamine.
	Vaikuseminutid ja vaimse tervise vitamiinid	Vaikuseminutite harjutuste läbiviimine ja isikliku vaimse tervise toetamise kava koostamine.
Riskikäitumise ennetus	Uimastiennetuse infoprojekt	Rühmatöö: alkoholi, tubaka- ja nikotiinitoodete, e-sigarettide või energiajookide mõju ja ennetusvõimaluste käsitlemine.
	„Kuidas öelda EI“ rollimängud	Keeldumisoskuste harjutamine erinevates elulistes olukordades.
Laste õigused ja abi otsimine	Õiguste kaart ja infootsing	Tutvumine lapse õiguste, lastekaitseaduse ja kohalike abivõimalustega.
	Juhtumianalüüs: laste ombudsman	Laste õigusi puudutavate juhtumite analüüs ja arutelu õiguste ja kohustuste seoste üle.

8. klass

Õpitulemused

1. kirjeldab füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse tervise vastastikust mõju ning seost;
2. kirjeldab olulisi tervisenäitajaid rahvastiku tervise seisukohalt;
3. analüüsib tegureid, mis võivad mõjutada otsuseid tervise kohta, ning demonstreerib õpitu olukorras tõhusaid viise, kuidas langetada otsuseid tervise seonduvate valikute puhul individuaalselt ja koostöös teistega;
4. analüüsib ja hindab erinevate tervise infoallikate ning teenuste kasutamise võimalusi ja usaldusväärsust;
5. analüüsib enda tervise seisundit ning teab, mis tegurid ja toimetulekumehhanismid aitavad säilitada inimese vaimset heaolu;
6. analüüsib inimese kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
7. analüüsib oma igapäevatoitu vastavust tervisliku toidu põhimõtetele;
8. selgitab kehalise aktiivsuse mõju inimese füüsilisele, vaimsele, emotsionaalsele ja sotsiaalsele tervisele;

9. oskab plaanida eri tüüpi kehalist aktiivsust oma igapäevaellu ning väärtustab kehalist aktiivsust eluviisi osana;
10. selgitab stressi olemust, põhjusi ja tunnuseid;
11. kirjeldab stressiga toimetuleku viise ning eristab tõhusaid toimetulekuviise mittetõhusatest, teab abi ja toetuse võimalusi;
12. kirjeldab kriisi olemust ning seda, kuidas käituda kriisiolukorras; teab abi ja toetuse võimalusi.
13. kirjeldab viise, kuidas luua ning säilitada mõistvaid, toetavaid ja lähedasi suhteid sotsiaalse tervise kontekstis;
14. demonstreerib õpituatsioonis oskusi, mis aitavad kaasa suhete loomisele ja säilitamisele: üksteise aitamine, jagamine, koostöö, teineteise eest hoolitsemine;
15. väärtustab tundeid ja armastust suhetes;
16. selgitab seksuaalsuse olemust ja seksuaalse arengu individuaalsust ning tunnete osa selles arengus;
17. kirjeldab tunnete ja läheduse jagamise viise;
18. selgitab, milles seisneb partnerite vastutus seksuaalsuhetes;
19. selgitab soorollide ja soostereotüüpide mõju inimese käitumisele ning tervisele;
20. kirjeldab tõhusaid rasestumisvastaseid meetodeid;
21. kirjeldab seksuaalsel teel levivate haiguste ärahoidmise võimalusi;
22. teab, mis on HIV ja AIDS; teab HIVi nakatumise teid ning nakatumise vältimise võimalusi;
23. eristab HIVi ja AIDSi müüte tegelikkusest;
24. väärtustab vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes ning kirjeldab seksuaalõigusi kui seksuaalsusega seotud inimõigusi;
25. nimetab, kuhu saab pöörduda abi ja nõu saamiseks seksuaaltervise küsimustes.
26. kirjeldab levinumate riskikäitumiste tagajärgi, mõju inimese tervisele ja toimetulekule;
27. kirjeldab ja selgitab levinumate riskikäitumiste ärahoidmise ja neisse sekkumise võimalusi indiviidi ja rühma tasandil, lähtudes igapäevaelust, ning teadvustab ennetamise ja sekkumise võimalusi ühiskonna tasandil;
28. kirjeldab, mis on vaimne ja füüsiline uimastisõltuvus ning kuidas see kujuneb;
29. kirjeldab ja demonstreerib õpituatsioonis, kuidas käituda uimastitega seotud olukordades;
30. teab, kuidas käituda turvaliselt ohuolukorras ning kutsuda abi allergia, astma, diabeedi, elektrišoki, epilepsia, lämbumise, mürgituse, palaviku ja valu korral;
31. demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid õnnetusjuhtumite ja traumade korral (nt kuumakahjustus, teadvusekaotus, südameseiskumine, uppumine jne).

Õppesisu

Tervise käitumine

Turvaline tervisekäitumine ning keskendumine füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele tagab inimese heaolu lähiümbruses ja ühiskonnas. Valdkonna allikakriitilisus ja allikate usaldusväärsus iseloomustab nüüdisaegset õpikeskkonda.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.

- Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi;
- Mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus.
- Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.

Suhted ja seksuaalsus

Tervete ja turvaliste suhete (sh seksuaalsuhete) hoidmine ja väärtustamine. Seksuaalsus ja seksuaalkäitumise mitmekesisus. Keha ja välimuse muutmine, sh võimalikud terviseriskid, müüdid.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud:

- Väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise.
- Teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv.
- Mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi.
- Väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

Tõhusad sotsiaalsed oskused aitavad riskikäitumist vähendada nii isiklikul ja ühiskonna tasandil.

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud.

- Kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi.
- Mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid.

Praktilised ülesanded:

Teema	Praktiline ülesanne	Tegevuse kirjeldus
Tervisekäitumine	Tervise aspektide seosed	Rühmatöös selgitatakse füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise tähendust ning tuuakse näiteid nende vastastikustest seostest.
	Minu tervisekäitumine	Õpilane analüüsib oma igapäevaseid harjumusi (uni, liikumine, toit, suhted) tervise aspektide kaudu.
	Tervist mõjutav keskkond	Kaardistatakse kodu, kooli või kogukonna tegurid, mis toetavad või kahjustavad tervist.

	Usaldusväärne terviseinfo	Õpilased võrdlevad erinevaid terviseinfot pakkuvaid allikaid ja arutlevad nende usaldusväärsuse üle.
Suhted ja seksuaalsus	Suhete kaardistamine	Rühmatöös kaardistatakse erinevad suhted (pere-, sõprus-, paarisuhe) ja nende eripärad.
	Hea ja turvaline suhe	Arutletakse, millised tunnused iseloomustavad hoolivat ja turvalist suhet ning kuidas seda hoida.
	Tunded ja lähedus	Näidete ja arutelude kaudu käsitletakse tunnete ja läheduse erinevaid avaldumisviise.
	Seksuaalsus ja mitmekesisus	Tutvutakse seksuaalsuse, soo ja identiteediga seotud mõistetega ning arutletakse sallivuse üle.
	Usaldusväärne seksuaal-tervise info	Õpilased otsivad noortele suunatud seksuaal-tervise infoallikaid ja arutlevad nende kasutamise üle.
Turvalisus ja riskikäitumine	Riskikäitumise analüüs	Rühmatöös analüüsitakse riskikäitumise põhjuseid ja võimalikke tagajärgi.
	„Ei“ ütlemise harjutus	Rollimängudes harjutatakse keeldumist ja oma piiride kehtestamist surveolukordades.
	Ohu-olukordade lahendamine	Lahendatakse elulisi olukordi (kiusamine, riskivalikud) ja otsitakse turvalisi lahendusi.
	Abi otsimine	Kaardistatakse abi saamise võimalused koolis ja kogukonnas.
	Minu vastutus	Arutelu selle üle, kuidas isiklikud valikud mõjutavad enda ja teiste heaolu.

2.2. AJALUGU

2.2.1. Õppeaine kirjeldus

Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilis-temaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõtte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust ning paljusid Eesti ajaloo probleeme.

Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti.

Ajalootundides peab õpilastele tutvustama erinevaid ajalookäsitlusi neist ühtki peale surumata. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist eri allikais.

2.2.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II KOOLIASTE	5. klassi õpilane: 1) kasutab kontekstis mõisteid, lühendeid ja fraase sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas; 2) teab ajaloo periodiseerimise üldisi põhimõtteid; 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid; 4) kasutab ajalookaarti ning töötab lihtsamate allikatega; 5) kirjeldab mõnda kodukohas aset leidnud minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus; 6) teab kodukohast pärit silmapaistvaid isikuid ja nende saavutusi; 7) kirjeldab eluolu erinevusi maal ja linnas, sõja ja rahu ajal ning nende erinevusi minevikus ja nüüdisajal; 8) oskab koostada lihtsamat ajaliini ja lühijuttu ajaloolisest isikust ning mineviku eluolust.
---------------------	--

	<p>6. klassi õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) kasutab asjakohaselt aja mõistega seonduvaid õpitud sõnu, lühendeid ja fraase; 2) tunneb mõningaid iseloomulikke sündmusi kodukoha ja Eesti ajaloost ning seostab neid omavahel; 3) teab mõnda ajaloolist asunit, selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; 4) hindab materiaalsel keskkonda kui ajaloosündmuste peamist kandjat; 5) toob näiteid muinasaja ja vanaaja kohta; 6) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning esitab näiteid erinevate kultuurivaldkondade kohta; 7) mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed, ning loob lihtsamaid seoseid mõne sündmuse näitel; 8) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega ja hindab neid kriitiliselt; 9) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava, lühijuttu ja kirjeldust ning kasutab ajalookaarti; 10) digitaalset sisu luuakse või koostatakse kooskõlas autoriõigustega ning osatakse kasutada digivahendeid individuaalses ja ühisloomes.
<p>III KOOLIASTE</p>	<p>7. klassi õpilane:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) kirjeldab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust ning talupoegade ja feodaalide elulaadi; 2) teab kiriku osa keskaja ühiskonnas nii kultuuripärandi säilitajana kui ka maailmapildi kujundajana; 3) teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad ning kirjeldab keskaegse linna eluolu; 4) iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemise tagajärgi; 5) iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi; 6) kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi; 7) toob esile ristsõdade eesmärgid ja tulemused; 8) nimetab Eesti muinasmaakondi ja suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ning muistset vabadusvõitlust; 9) teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ja tekkis Vana-Vene riik; 10) seletab mõisteid paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, mošee, Meka; 11) teab, kes olid Karl Suur, Justinianus I ja Muhamed ning iseloomustab nende tegevust; 12) teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon;

	<p>13) kirjeldab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju;</p> <p>14) seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi;</p> <p>15) seletab mõisteid maadeavastused, reformatsioon, protestandid, luteri usk, renessanss, humanism;</p> <p>16) teab, kes olid Kolumbus, Martin Luther ja Leonardo da Vinci ning iseloomustab nende tegevust.</p>
	<p>8. klassi õpilane:</p> <p>1) teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile;</p> <p>2) selgitab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism;</p> <p>3) selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju;</p> <p>4) toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;</p> <p>5) teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid ja kirjeldab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust;</p> <p>6) kirjeldab baroki ja klassitsismi põhijooni;</p> <p>7) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid valgustus, valgustatud absolutism, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism;</p> <p>8) teab, kes olid Napoleon, Louis XIV, Peeter I ja Voltaire ning iseloomustab nende tegevust.</p> <p>9) näitab kaardil Esimeses maailmasõjas osalenud riikide liite;</p> <p>10) kirjeldab rahvuslikku liikumist Eestis ja Euroopas;</p> <p>11) selgitab Eesti iseseisvumist;</p> <p>12) teab Esimese maailmasõja põhjusi ja tagajärgi;</p> <p>13) iseloomustab 19. sajandi ja 20. sajandi alguse peamisi kultuurisaavutusi;</p> <p>14) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid rahvusriik, monopol, linnastumine, rahvuslik liikumine, venestamine, autonoomia, Antant, Kolmikliit, liberalism, konservatism, sotsialism.</p>

9. klassi õpilane:

- 1) näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi;
- 2) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda; 3) kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikival ajastul;
- 4) kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles' süsteem, vaikiv ajastu, parlamentarism, Tartu rahu;
- 6) teab, kes olid Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson;
- 7) teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;
- 8) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed;
- 9) kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu;
- 10) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- 11) iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist;
- 12) teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ning mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon;
- 13) seletab mõisteid MRP, holokaust, küüditamine, baaside leping, okupatsioon, ÜRO;
- 14) teab külma sõja põhijooni ning toob esile selle avaldumist ja vorme, näitab kaardil tähtsamaid külma sõja aegseid kriisikoldeid;
- 15) teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail;
- 16) kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- 17) kirjeldab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus;
- 18) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- 19) kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- 20) iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi vältel;
- 21) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, külm sõda, kriisikolle, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, metsavennad, plaanimajandus, massirepressioon, Atlandi Harta, Euroopa Liit, NATO, Balti kett, laulev revolutsioon;
- 22) teab, kes olid Mihhail Gorbatšov, Boriss Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar ja Mart Laar, ning iseloomustab nende tegevust.

Põhikoolilõpetaja:

- 1) eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu;
- 2) mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid;
- 3) seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte;
- 4) mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal;
- 5) mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas;

	<p>6) analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu;</p> <p>7) mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele;</p> <p>8) mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis;</p> <p>9) analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust,</p> <p>10) mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus võrreldes tänapäevaga;</p> <p>11) mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud;</p> <p>12) kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi;</p> <p>13) eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu;</p> <p>14) analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana;</p> <p>15) analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos;</p> <p>16) mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.</p>
--	--

2.2.3. Õpitulemused

II kooliaste

5. klass

Õpitulemused

- 1) kasutab kontekstis mõisteid, lühendeid ja fraase sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas;
- 2) teab ajaloo periodiseerimise üldisi põhimõtteid;
- 3) leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- 4) kasutab ajalookaarti ning töötab lihtsamate allikatega;
- 5) kirjeldab mõnda kodukohas aset leidnud minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus;
- 6) teab kodukohast pärit silmapaistvaid isikuid ja nende saavutusi;
- 7) kirjeldab eluolu erinevusi maal ja linnas, sõja ja rahu ajal ning nende erinevusi minevikus ja nüüdisajal;
- 8) oskab koostada lihtsamat ajaliini ja lühijuttu ajaloolisest isikust ning mineviku eluolust.

Õppesisu

Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu.

Ajalugu ja ajalooallikad.

Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv.

Ajatelg.

Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas.

Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas.

6. klass

Õpitulemused

- 1) kasutab asjakohaselt aja mõistega seonduvaid õpitud sõnu, lühendeid ja fraase;
- 2) tunneb mõningaid iseloomulikke sündmusi kodukoha ja Eesti ajaloost ning seostab neid omavahel;
- 3) teab mõnda ajaloolist asumit, selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;
- 4) hindab materiaalsel keskkonda kui ajaloosündmuste peamist kandjat;
- 5) toob näiteid muinasaja ja vanaaja kohta;
- 6) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning esitab näiteid erinevate kultuurivaldkondade kohta;
- 7) mõistab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed, ning loob lihtsamaid seoseid mõne sündmuse näitel;
- 8) teab, et mineviku kohta saab teavet ajalooallikatest, töötab lihtsamate allikatega ning hindab neid kriitiliselt;
- 9) väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult, koostab kava, lühijuttu ja kirjeldust ning kasutab ajalookaarti.

Õppesisu

Teemad: Muinasaeg; Vanad Idamaad; Vana-Kreeka; Vana-Rooma.

III kooliaste

Kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

1. Eristab ajaloo perioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu.
2. Mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid.
3. Seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajalooga, teab Eesti ajaloo pöördepunkte.
4. Mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal.
5. Mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas.
6. Analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu.
7. Mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele.
8. Mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis.
9. Analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust.
10. Mõistab, kuidas on kujunenud ja toimunud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga.

11. Mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud.
12. Kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi.
13. Eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu.
14. Analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana.
15. Analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos.
16. Mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos

7. klass

Õpitulemused

- 1) kirjeldab läänikorda, feodaalset hierarhiat, seisuslikku ühiskonda, naturaalmajandust ning talupoegade ja feodaalide elulaadi;
- 2) teab kiriku osa keskaja ühiskonnas nii kultuuripärandi säilitajana kui ka maailmapildi kujundajana;
- 3) teab, kuhu tekkisid keskaegsed linnad, ning kirjeldab keskaegse linna eluolu;
- 4) iseloomustab Frangi riigi osatähtsust varakeskaegses ühiskonnas ja Frangi riigi jagunemise tagajärgi;
- 5) iseloomustab araabia kultuuri ja selle mõju Euroopale, näitab kaardil araablaste vallutusi;
- 6) kirjeldab viikingite elu, nimetab ja näitab kaardil nende retkede põhisuundi;
- 7) toob esile ristisõdade eesmärgid ja tulemused;
- 8) nimetab Eesti muinasmaakondi ja suuremaid linnuseid, iseloomustab eestlaste eluolu muinasaja lõpul, Eesti ristiusustamist ning muistset vabadusvõitlust;
- 9) teab, kuidas kujunes Bütsantsi riik ja tekkis Vana-Vene riik;
- 10) seletab mõisteid *paavst, patriarh, piiskop, preester, munk, nunn, senjäär, vasall, feodaal, pärisori, Inglise parlament, raad, tsunft, gild, Hansa Liit, Mõõgavendade Ordu, Liivi Ordu, romaani stiil, gooti stiil, koraan, Muhamed, mošee, Meka*;
- 11) teab, kes olid Karl Suur ja Justinianus I, ning iseloomustab nende tegevust.
- 12) Keskaegse maailmapildi mõju maailma ajaloole, keskaja ühiskonna üldiseloomustus ja periodiseering. Läänikord, eluolu.
- 13) Kiriku ja kultuuri osa keskajal, ristiusu õpetuse alused, ristisõjad, keskaja ülikoolid ja teadus, romaani ja gooti stiil.
- 14) Frangi riik, Frangi riigi teke, riik Karl Suure ajal, Frangi riigi jagunemine, kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa.
- 15) Araablased. Araabia ühiskond, Muhamed. Islam, araabia kultuur ja selle mõju Euroopale.
- 16) Bütsants, Bütsantsi tugevuse põhjused, Justinianus I, Vana-Vene riik.
- 17) Linnad ja kaubandus, linnade teke ja eluolu, hansakaubandus Põhja-Euroopas, tsunftikord, linnade valitsemine.
- 18) Põhja-Euroopa ja Eesti. Skandinaavia eluviis ja ühiskond, viikingite retked.
- 19) Eesti keskajal, eluolu muinasaja lõpus. Muinasmaakonnad, muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine, ühiskonna struktuur. Valitsemine, Liivi Ordu. Linnad.
- 20) Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Saksa-Rooma keisririik, parlamendi kujunemine Inglismaal, Prantsusmaa ühendamine. Eluolu keskajal.
- 21) Asustus, tegevusalad ja eluolu kodukohas muinasaja lõpul.
- 22) teab, kuidas mõjutasid varauusaegset ühiskonda maadeavastused, tehnoloogia areng ja reformatsioon;

- 23) kirjeldab Eesti arengut 16. sajandil, majanduse ja linnade arengut ning reformatsiooni mõju;
- 24) seletab Liivi sõja põhjusi ja tagajärgi;
- 25) seletab mõisteid *maadeavastused, reformatsioon, protestandid, luteri usk, renessanss, humanism*;
- 26) teab, kes olid Kolumbus, Martin Luther ja Leonardo da Vinci, ning iseloomustab nende tegevust.

Õppesisu

Teemad: Keskaeg ja varauusaeg. Maailm keskajal 476–1492; Maailm varauusajal 1492–1600.

8. klass

Õpitulemused

- 1) teab, mis muutused toimusid Rootsi ja Vene ajal Eesti võimukorralduses, talurahva elus, hariduses ja kultuuris ning mis olid Põhjasõja tagajärjed Eestile;
- 2) selgitab valitsemiskorralduse muutusi uusajal: seisuslik riik, absolutism, valgustatud absolutism, parlamentarism;
- 3) selgitab Prantsuse revolutsiooni ning Napoleoni reformide põhjusi, tagajärgi ja mõju;
- 4) toob esile ühiskonna ümberkorraldamise võimalusi reformide ja revolutsiooni teel ning saab aru, mille poolest need erinevad;
- 5) teab, kuidas tekkisid Ameerika Ühendriigid, ja kirjeldab Ameerika Ühendriikide riigikorraldust;
- 6) kirjeldab baroki ja klassitsismi põhijooni;
- 7) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *valgustus, valgustatud absolutism, reform, revolutsioon, restauratsioon, absolutism, parlamentarism*;
- 8) teab, kes olid Napoleon, Louis XIV, Peeter I ja Voltaire, ning iseloomustab nende tegevust.

Õppesisu

Teemad: *Maailm 1600–1815*; Maailm 1815–1918

9. klass

Õpitulemused

- 1) näitab kaardil Esimese maailmasõja järel toimunud muutusi;
- 2) iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;
- 3) kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikel ajal; ja
- 4) kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas, nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;
- 5) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, repressioon, Rahvaste Liit, Versailles' süsteem, vaikel ajastu, parlamentarism, Tartu rahu*;
- 6) teab, kes olid Jossif Stalin, Benito Mussolini, Adolf Hitler, Franklin Delano Roosevelt, Konstantin Päts ja Jaan Tõnisson.
- 7) teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;
- 8) teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda, toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed;
- 9) kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu;
- 10) selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- 11) iseloomustab Eesti Vabariigi iseseisvuse kaotamist;
- 12) teab, mis riigid tegutsesid koostöös Saksamaaga ning mis riikidest moodustus Hitleri-vastane koalitsioon;

- 13) seletab mõisteid *MRP, holokaust, küüditamine, baaside leping, okupatsioon, ÜRO*.
- 14) teab külma sõja põhijooni ning toob esile selle avaldumist ja vorme, näitab kaardil tähtsamaid külma sõja aegseid kriisikoldeid;
- 15) teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastail;
- 16) kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- 17) kirjeldab kommunistlikku ühiskonda NSV Liidu näitel ning Eesti arengut NSV Liidu koosseisus;
- 18) toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- 19) kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- 20) iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi vältel;
- 21) seletab ja kasutab kontekstis mõisteid *perestroika, glasnost, külm sõda, kriisikolle, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, metsavennad, plaanimajandus, massirepressioon, Atlandi Harta, Euroopa Liit, NATO, Balti kett, laulev revolutsioon*;
- 22) teab, kes olid Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Arnold Rüütel, Lennart Meri, Edgar Savisaar ja Mart Laar, ning iseloomustab nende tegevust.

Õppesisu

Teemad: Maailm kahe maailmasõja vahel 1918–1939; Teine maailmasõda 1939–1945; Maailm pärast Teist maailmasõda 1945–2000

2.3. ÜHISKONNAÕPETUS

2.3.1. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid teiste sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega oma huvide ja võimaluste alusel.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, nagu ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonnasse, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikjal ei elata ühtviisi hästi jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste omandamine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aiena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja

rühmade kooseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

III kooliastmes lisanduvad Eesti riigi funktsioneerimisega seotud institutsioonid. Riigi valitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Kuna osale õpilastest võib haridustee lõppeda põhikooliga, on enam pööratud tähelepanu poliitika avaldumisele igapäevaelus ning kodaniku rollile poliitikatulemite teadliku tarbijana.

Majanduse käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Aine käsitlemisel on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö plaanimise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja asjakohasel juhul elusituatsioone (nt demokraatia rakendamine koolis, kodanikualgatus ja vabatahtlik tegevus kodukohas).

Aktiivse kodaniku kontseptsioon käsitleb kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult kui hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse rakendussuuna võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses).

Kogu õppes kasutatakse nüüdisaja tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi, arvestades kasutatava tarkvara legaalsust, interneti ja IT turvariske ning küberkuritegevust (riigiportaal, e-teenused, omavalitsus- ja riigiasutuste kodulehed, teabepäring, õigusaktid internetis).

Kogukonnapraktika on kogemusõppe vormis ellu viidav kodanikuhariduse programm, mida saab rakendada ühiskonnaõpetuse aine raames praktilise õppena, et noored saaksid kogeda, millega vabaühendused tegelevad ja kuidas omatööd korraldavad, ning oskaksid ise tulevikus kaaluda pikaajalisemat vabatahtlikku tegevust, vabaühenduses töötamist või oma MTÜ loomist. Kogukonnapraktika toetab ühiskonnaõpetuse aine õpitulemuste saavutamist, arendab üldpädevusi, sh sotsiaalset ja kodanikupädevust, kultuuri- ja väärtuspädevust, enesemääratlus-, õpi- ja suhtluspädevust ning ettevõtlikkuspädevust.

2.3.2. Kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud

II KOOLIASTE	6. klassi lõpetaja 1) teab ja väärtustab demokraatia põhimõtteid; 2) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis, märkab probleeme koolis, toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat; 3) märkab ning arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks, oskab otsida ja pakkuda abi probleemide lahendamisel; 4) teab Eesti riigi valitsemise põhilisi institutsioone, kirjeldab nende ülesandeid (kohalik omavalitsus, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, Vabariigi President, kohus) ning nimetab erinevaid riigijuhtimisega seotud ameteid/elukutseid;
---------------------	---

	<p>5) teab, mis on põhiseadus ja teised seadused, miks tuleb seadusi täita; teab, mis on lapse õigused ja vastutus;</p> <p>6) selgitab näidetega, mis on kodanikuühendus, kodanikualgatus ja vabatahtlik töö; põhjendab vabatahtliku töö vajalikkust ning pakub abi abivajajaile; tunneb ära ebaõigluse ja oskab sellele vastu seista;</p> <p>7) mõistab inimeste iseärasusi ning teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on salliv erinevuste suhtes ja valmis koostööks;</p> <p>8) toob näiteid ühiskonna toimimiseks ja arenguks vajalikest elukutsetest ja ettevõtetest ning väärtustab töötamist kui peamist elatusallikat, tunneb oma õigusi ja vastutust omanikuna ja tarbijana ning mõistab, miks erinevais ameteis töötamisel eeldatakse erinevaid teadmisi, oskusi ja isiksuseomadusi;</p> <p>9) oskab leida teavet oma eesmärkide ja huvide tarbeks ning seda kriitiliselt hinnata; esitab oma teadmisi ja seisukohti selgelt;</p> <p>10) loob, kasutab ja jagab digitaalse sisuga infot ning väärtustab enda ja teiste autorite tööd kooskõlas autoriõigustega</p> <p>11) teab, et tal on õigus saada abi, ning oskab leida abi ettetulevates elusituatsioonides.</p> <p>12) arendab teadlikkust kodanikuaktiivsuse väljendamise võimalustest erinevates suhtluskeskkondades</p> <p>13) teab digivahenditega kaasnedes võivatest terviseriskidest ja interneti turvalisusest.</p>
<p>III KOOLIASTE</p>	<p>Põhikoolilõpetaja</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega. 2) Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond. 3) Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob 4) Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele. 5) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid. 6) Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas. 7) Teab majanduse toimimise põhihooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta. 8) Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest. 9) Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega. 10) Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost. 11) Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot. 12) Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.

	<p>13) Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmelisusest.</p> <p>14) Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.</p>
--	---

2.3.3. Õpitulemused

II kooliaste

6. klass

Õpitulemused

- 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;
- 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;
- 3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;
- 4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
- 5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
- 6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
- 7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;
- 8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
- 9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
- 10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;
- 11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;
- 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;
- 15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;
- 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;
- 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;
- 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;
- 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;
- 20) loetleb tervise- ja turvalisuseohtusid, oskab ohu korral abi otsida;
- 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;
- 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamise seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;
- 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;
- 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- 25) koostab eelarve etteantud piirides;
- 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;
- 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

Õppesisu

Teemad: Sotsiaalsed suhted

Inimesed meie ümber, kogukonnad; Euroopa riigid ja rahvad; sallivus; Vabatahtlik tegevus: kodanikuühendused ja -algatus, koostöö; Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine; Koolidemokraatia, lapse õigused ja võimalused osaleda poliitikas; Töö ja tarbimine;

Praktilised ülesanded:

Praktiline ülesanne	Õpilase tegevus	Hinnatav oskus / tulemus
„Meie klassi reeglid“	Kaardistab kehtivad reeglid ja põhjendab nende vajalikkust	Normide mõistmine, põhjendamisoskus
Õige või vale? olukorraanalüüs	Analüüsib igapäevaseid olukordi ja nende võimalikke tagajärgi	Vastutustunne, põhjus–tagajärg seosed
Minu rollid ühiskonnas	Koostab skeemi õigustest ja kohustustest eri rollides	Eneseanalüüs, sotsiaalne pädevus
Koostööülesanne rühmas	Töötab ühise eesmärgi nimel ja reflekteerib protsessi	Koostööoskus, vastutuse jagamine
Uudis, arvamus või reklaam?	Eristab erinevaid meediatekste ja nende eesmärke	Meediapädevus, kriitiline mõtlemine
Turvaline suhtlemine rollimänguna	Harjutab sobivat käitumist digikeskkonnas	Digiturvalisus, suhtlusoskus
Ohukaart	Kaardistab ohtlikud olukorrad ja pakub ennetuslahendusi	Ohutusalane teadlikkus
Esmaabi rollimäng	Harjutab abi kutsumist ja esmaabivõtteid	Praktilised elulised oskused
„Mis juhtub, kui...?“ otsusepuu	Seostab otsuseid ja nende tagajärgi	Otsustusoskus, analüüs
Ei ütlemise harjutus	Harjutab kehtestavat käitumist rollimängus	Enesekehtestamine
Autor ja omanik	Analüüsib piltide/tekstide kasutamise olukordi	Õigusteadlikkus
Lihtsustatud avalduse täitmine	Koostab avalduse klassi või kooli olukorra põhjal	Kodanikupädevus, praktiline toimetulek

III kooliaste

9. klass

Õpitulemused

- 15) Teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega.
- 16) Teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond.
- 17) Tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob
- 18) Märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele.
- 19) Teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid.
- 20) Mõistab ühiskonnasektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas.
- 21) Teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta.
- 22) Analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest.
- 23) Seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega.
- 24) Analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost.

- 25) Teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot.
- 26) Teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt.
- 27) Teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmelisusest.
- 28) Hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid.
- 29) Märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt.
- 30) Analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

Õppesisu

Teemad: Ühiskond ja sotsiaalsed suhted. Meedia ja teave; Ühiskonna sotsiaalne struktuur; Ühiskonna institutsiooniline struktuur – avalik sektor, tulundus- või äri sektor, kolmas sektor; Ühiskonnaliikmete õigused; Riik ja valitsemine. Demokraatia; Eesti valitsemiskord; Kodanikuühiskond; Majandus

Praktilised ülesanded:

Praktiline ülesanne	Mida õpilane teeb (tegevus)	Hinnatav väljund / oskus
Valimis-simulaatsioon	Moodustab nimekirja, koostab valimisprogrammi, osaleb kampaanias ja hääletuses	Demokraatia mõistmine, aktiivne osalus, argumenteerimine
Tutvumine valimislubadustega	Õpilased tutvuvad erinevate erakondade ja valimisliitude lubadustega. Leiavad nende hulgast oma vanusegruppi puudutavad lubadused.	Ühe erakonna lubaduste tutvustamine. Hinnang vajalikkusele ja oma arvamuse.
Riigikogu rollimäng	Arutab eelnõu, esindab fraktsiooni, osaleb hääletamisel	Seadusandliku protsessi mõistmine, koostöö
Juhtumianalüüs: õigused ja kohustused	Analüüsib elulist olukorda (nt kool, sotsiaalmeedia, töö)	Õiguslane mõtlemine, põhjendatud otsused
Avalduse / kaebuse / taotluse koostamine	Koostab ametliku teksti etteantud olukorra põhjal	Funktsionaalne kirjalik väljendus, kodanikupädevus
Arutlev kirjand / seisukohavõtt	Kirjutab põhjendatud arvamuse ühiskondlikul teemal	Arutlusoskus, argumenteerimine
Uudiste võrdlev analüüs	Võrdleb eri allikate käsitlust samast sündmusest	Meediapädevus, kriitiline mõtlemine
„Valeinfo jälil“ rühmatöö	Analüüsib eksitavat infot ja koostab juhendi	Digipädevus, vastutustundlik meediakasutus

Miniprojekt: kodanikualgatus	Kavandab ja tutvustab lahendust kogukonna probleemile	Ettevõtlikkus, koostöö, ühiskondlik vastutus
Refleksioon: mina kui kodanik	Hinnang oma hoiakutele ja osalemisele ühiskonnas	Enesemääratluspädevus, väärtuste teadvustamine
Väitlus ühiskondlikul teemal	Kaitseb seisukohta ja vastab vastaspoole argumentidele	Suhtlusoskus, demokraatlik dialoog